

Розділ перший

ДРАКОН

...Вирячивши вогненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі й нетрі і вогненным хвостом замітаючи слід, летів дракон.

Не з китайських казок і не з пагод¹ Тибету — він знявся десь з громохкого центру країни «чудес», вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами... Над безмежжям Уралу... Через хащі Сибіру... Через грізний, понурий Байкал... Через дикі кряжі Зайбакалля... Через Становий хребет — звивався над ним межі скель і шпилів... Високо в небі, сіючи іскри й сморід, летів і летів у безмежній ночі.

...Палахкотів над проваллями... Звивався над прірвами... Пролітав зі свистом спіраллю над диким бескиддям і нагло зникав десь у надрах землі — занурювався, як вогненноокий хробак, зі скреготом і хряском у груди скелястих гір, свердлов їх з блискавичною швидкістю, розсипаючи іскри. Зникав... І раптом вилітав з-під землі далеко, мов пекельна потвора, потрясаючи реготом ніч. Пряв вогненними очима, зойкав несамовито і, вихаючи хвостом, як комета, летів і летів...

¹ Пагода — буддійський храм.

І розступалися скелі, маючи тінями. І розбігалися злякано сосни й смереки, кидаючись урозтіч. Заскочений нагло сохатий (лось) прикипав на галявині, спаралізований жахом, а далі зривався й, ламаючи ноги та обдираючи шкіру, гнав скільки духу у безвість.

І гнали у безвість луни, мов духи гірські, — розлітались по горах, стрибали в провалля, ховалися в нетрях... За ними летів дракон.

То не фіктивна потвора з наївних китайських казок і не легендарний дракон Далай-лами¹. Ні, то реальний, то єдино реальний, справжній дракон, найбільший і найстрашніший з усіх драконів. Ані Микита Кожум'яка, ані сам Юрій Переможець не в силі б його подолати. На сталевих лапах, з вогненным черевом, із залізною пащею жажкотів він, немов щойно вилетів з пекла.

Шістдесят коробок-вагонів — шістдесят суглобів у дракона. Спереду вогненноока голова — велетенський двоокий циклоп — надпотужний паротяг «Й.С.» (Йосиф Сталін). Ззаду — такий же надпотужний паротяг «Ф.Д.» (Фелікс Дзержинський). На тендері прожектор — довгий вогненний хвіст. Біля кожного вагона — щетина багнетів. Наїжився ними дракон, мов їжак... Ні, мов дракон! І гнався зі скреготом.

Шістдесят суглобів у дракона — то шістдесят рудих домовин, і в кожній з них повно проглинених жертв, повно живих мертвяків. Крізь заґратовані діри дивилися тоскно ґрона мерехтливих очей, — дивилися крізь темряву десь на утрачений світ, десь туди, де лишилась країна, осяяна сонцем, де лишилась Вітчизна, озвучена сміхом дитинства і юности, рано одятої, де лишилася мати... родина... дружина... Мерехтіли ґрона очей і летіли

десь у темряву чорну, у прірву. Ними натоптане черево вщерть у дракона. І тягне їх циклопічний «Й.С.», і підпихає їх демон «Ф.Д.».

В цілому ж то є етап, то є «ешельон смерти», — етапний ешельон ОГПУ — НКВД.

Дракон.

І мчить він без зупинки, хряскотить залізними лапами, несе в собі приречених, безнадійних, змордованих — хоче замчати їх у безвість, щоб не знав ніхто, де і куди, — за тридев'ять земель, на край світу, мчить їх у небуття. І нема того Кожум'яки... І ніхто-ніхто їх не визволить і вже не врятує, і ніхто навіть нічого не знатиме й не почує про них. Ніч. Чорна, безмежна ніч.

І відсахуються смереки, кидаючись урозтіч. А дракон пожирає очима все перед себе і мете услід вогненным хвостом — фосфорить ним по шпалах, по нетрях, обмацує слід за собою: чи не тікає хто?

Іноді бахає постріл... другий... То вартовому ввижається зрада чи втеча, і він несамовито, пронизливо кричить і стріляє навмання у метушливі тіні смерек і стовпів.

І хоч ніхто при такому скаженому леті не зміг би зіскочити живий, і хоч ніхто при такій охороні та при таких запорах не зміг би видертись геть, але... Вартовий мусить бути пильний, «бдітельний». То-бо є його «дело честі, дело слави», то-бо його «дело доблесті і героїства».

А може, йому самому страшно, може, йому моторошно на хвості цієї диявольської комети, і він підбадьорює себе пострілами у чорну зрадливу ніч, у фосфоричні блиски позаду, у веремію рухливих тіней і плям.

Утікають кілометри — десятки... сотні... тисячі... Утікають назад ліси, і пустелі, і пасма гір, і безліч рік та тьмяних озер. Пролітають з грукотом мости, семафори,

¹ Далай-лама — верховний жрець Тибету, священна особа.

тунелі — все утікає назад. А дракон все летить і летить — у невідоме, вперед, у чорну сибірську ніч, на край світу. Перетинає меридіани. Описує гігантську параболу десь по сорок дев'ятій паралелі, карбує її вогненным приском, гейби комета. Б'є по чорній імлі вогненным хвостом, зіходить ідучим димом та смородом і реве, реве...

Так не ходить жоден експрес, так ходить лише цей етап, цей дивовижний ешелюон смерті, — спецешелюон ОГПУ — НКВД. Він — один з багатьох таких ешелюонів; женуть вони отак божевільним темпом через глуху ніч і крізь ще глухіший Сибір, оповиті таємницею... Не просто таємницею, а таємницею державною оповиті вони. Обставлені багнетами, устатковані прожекторами, женуть вони десь у таємницю ж, непроглядну, як сам Сибір чи як тая сибірська ніч.

Фантастичні й реальні, дивовижні аксесуари нерозшифрованої жаскої легенди, — таємничої легенди про зникнення душ.

На окремих пунктах ешелюон зупиняється. На мить, на коротку мить. Тоді по нім біжать аргати¹, біжать по дахах, перестрибуючи з вагона на вагон, і стукають палками в залізо: чи не проломлено де?! Чи немає диверсій?! І так само біжать аргати по боках ешелюону, перестукуючи стіни: чи не зрушена дошка десь?! Чи не замірився ворог з нутра на державу, закон і порядок, рятуючись від того закону втечею?!

Бо ж «дело слави, дело честі», діло їхньої «доблесті і геройства» довести цей етап до призначення — до тієї прірви, що десь утворилася і що її від років уже вигачують людськими кістками та душами і не можуть ніяк загатити.

¹ Аргат — шибайголова, кат (укр. нар. сл.).

І тоді ж так само вздовж ешелюону пробігає начальник етапу. Він вибігає десь від «Й.С.» і, задержавши голову, стурбовано мчить очима від вагона до вагона (чогось шукає). Так він довго жене попри низку понурих, герметично закритих рудих коробок, тих, що кожна з них «на сорок челавек ілі восемь лашадей», і нарешті коло середнього вагона зупиняється. Відсапується якусь мить. А тоді, задержавши голову до заґратованої діри, владно гуканє в ґроно мерехтливих очей і блідих облич, що попримлипали, мов паперові, до ґрат.

— Многоґрішний!!!

Обличчя зникають. ґроно мерехтливих крапок розсипається. Натомість з'являється одна пара таких же самих, з глибини вагона наближається до ґрат, а голос понуро, ніби з могили, відповідає:

— Я...

— Звать?!

І повільно, тяжко й так само понуро:

— Гриґорій!..

Начальник якусь мить мовчки вдивляється у дві мерехтливі цятки. Потім, заспокоєний, обертається і йде назад.

Дві цятки наближаються до ґрат і миготять, проводжаючи. Бліде обличчя прикипає до заліза. А голос, виходячи десь з нутра, десь з пекельного клетоту серця, вибуханє крізь зціплені зуби:

— Бережеш-ш-ш?! С-с-собака!..

І знову люто, розпачливо:

— Бережеш-ш-ш?!

Другий голос десь із глибини вагона глухо, насмішкувато:

— Оттак!.. Ти, браток, як генерал! Великої честі доскочив. Сам великий-й начальник не їсть і не спить — все пробігає з поклоном...

Третій понурий голос, потішаючи:

— Нічого... Одбудеш всі свої двадцять п'ять — станеш маршалом. Ех-х!.. — І раптом вибухає зливою страшних, нестерпних прокльонів — у закон, у світ, пекло і в самісіньке небо...

Ешельон зривається і летить далі.

В грюкоті коліс зринає пісня, важка, бурлацька. І на-ростає, наростає...

Вона починається з одного голосу, — з того голосу, що говорив: «Я... Григорій!..» Понурий і глибокий, він починає пісню, ніби віддираючи стьожку від серця:

— Та забілили сніжки... Забілили білі... Ще й дібровонька...

Кінчаючи рядок, мельодія завмирає, губиться в грюкоті коліс, ось-ось загубиться. Тоді другий голос, як побратим, враз підхоплює її, міцно, дерзко:

— Ще й дібровонька!..

І разом з першим на повні груди:

— Та й заболіло тіло бурлацькеє біле... ще й голівонька...

Два голоси — два друзі. До них долучається третій. Пісня б'ється, як птах у домовині. А далі, вириваючись геть з тієї домовини, з того черева драконового, покриваючи грюкіт і вищання коліс, тая пісня в три голоси здійсмається на крила, вилітає назовні і летить слідом, шугає і б'є крильми над спиною дракона.

Вартовий оскаженіло б'є кольбою¹ в стіну вагона:

— Адставіть песні!!!

І гатить кольбою рушниць щосили, пересипає грюкіт фантастичною лайкою:

— Ад-стт-а-ві-і-ть!!!

¹ Кольба — приклад ручної вогнепальної зброї.

— ...Ще й голівонька... та ніхто не заплаче по білому тілу...

Вартовий перестає бити у стінку, не в силі обірвати пісню. Мельодія все більше стає потужною, кипить, вирує...

Поїзд летить зі скреготом і гулом, і, може, то не пісня вже, може, то йому в цім вирі скреготу й шалу мерещиться вже колись чуте, а може, колись і самим співане; може, то поїзд свистить і гуде, може, грюкотять і клекочуть колеса; може, то вітер сибірський гуде сто-голосо... Вартовий обійняв рушницю і так стоїть, важко спершись спиною об стінку...

— Та тільки заплаче, тільки заридає товариш його... товариш його...

Хмари їдучого диму лоскочуть ніздрі, душать за горло; диявольским реготом реве «Й.С.».

— Ой, брате мій, брате, товаришу рідний... може, я й умру... Може, я й умру...

Повінь незміряної туги, чи гніву, а чи понурого смутку... В'ється та пісня над драконом, стелиться над торами, б'є крилом під колесами. А він її ріже, він її чавить, він її роздирає на шмаття, замітає рештки вогненным хвостом і летить, летить.

А за ним тягнуться дві криваві, дві безконечні смужки, миготять, вилискують... Дві жилки, висотані з пісні, ні, з серця висотані, простяглися аж ген-ген і тягнуться слідом. З вітчизни втраченої тягнуться слідом за тим серцем, висотуються з нього, набрякли кров'ю; напнулись до безкраю і ніяк не можуть урватись.

— ...Може, я й умру... може, я й умру... Та зроби ж мені, брате, товаришу рідний, з клен-древа труну...

Поїзд вривався в тунелі й скажено просовгувався крізь них, як набій крізь люфу гармати, намагаючись